

izgovaraju i *pòglēd* i *òblīk*. (Zanimljivo je pripomenuti da najveći dio ispitanika i *pòglēd* u stalnim izričajima izgovara naglašujući kratkosilazno početni slog.) Toj sklonidbi treba dati prednost i s gledišta jezične ekonomije, ona traži manje govornikova napora, u svim je padežima naglašen početni slog istim naglaskom, naglasni je uzorak pojednostavljen.¹¹ Tako je dokinuta opreka dativ/lokativ koja opterećuje naglasni uzorak jer je neistoslogovna, različite duljine i tona, a za razlikovanje je dativa i lokativa prvotno to što je lokativ prijedložni padežni izraz, a naglasna je razlika zalihosna.

Drugu sklonidbu treba smatrati pogriješnom – ona nije dijelom općega razvojnog smjera u suvremenom jeziku, prema njezinu se uzorku ne naglašuju i ostale imenice istih obilježja; nema vrijednost naglasnog modela. Tako pokazuje i anketa – govornici koji izgovaraju *Osijēka*, *Osijēku*, *u Osijēku*, *Osijēkom* ne izgovaraju: *oblīka...*, *poglēda...* kao stalne naglasne oblike,¹² nego se kolebaju izgovarajući jedne oblike kratkosilazno, drugo kratkouzlazno, a bez neke pravilnosti. I ova sklonidba dokida opreku dativ/lokativ, ali ne pojednostavljuje cijeli naglasni uzorak, nego ga čini složenijim, u četirima su padežima neistoslogovne preinake, različite duljine i tona!

SAŽETAK

Sanda Ham, Pedagoški fakultet, Osijek
UDK 801.612:808.62, izvorni znanstveni članak
primljen 22. prosinca 1994, prihvaćen za tisak 30. žujka 1995.

Ōsijēka ili Osijēka

The author analyzes the accentuation of the noun Osijek in standard Croatian, pointing out the disharmony between the classical accentual norm, the modern norm and the usage.

NEOBIČNI NAGLASCICI

Ante Šupuk

naglasak ide u red onih jezičnih kategorija o kojima se u našim školama vodi manja briga.

Običan čovjek govori naglascima užeg zavičaja, a školovani su skloni oponašati i govor i naglasak većih gradova. Katkad našeg čovjeka, pa i nepismenog, više

¹¹ Slične su naglasne preinake česte i obične u sustavu, kao što kazuje S. Vukušić u navedenom radu.

¹² Ne misli se na stalne izričaje: u obliku, u poglėdu.

zbunjuje neobičan naglasak neke riječi izgovoren s medija nego u govoru ili u tisku neka krupna jezična pogreška. Npr.: kako je neobično čuti Dubrovčanina kad kaže *viólina* umjesto *violína*; isto tako, neobično je čuti Šibenčaninu kad zagrebački izvjestitelj kaže: *brodogradilište* u *Betini* umjesto u *Bêtini*.

Naši izvjestitelji s radija i televizije, naši glumci, recitatori i lektori, pa učitelji i profesori hrvatskoga jezika primorani su dobro upoznati književni naglasak. Ali to nije tako jednostavno i lako. To je teško kajkavcima i čakavcima, pa katkad i štokavcima. U tom je poslu najgore što naši rječnici navode naglasne neobičnosti, suprotstavljanja, alternacije i netočnosti.

U ovom radu želim se zadržati na tim neobičnim naglascima koje čujemo s naših medija i čitamo u našim rječnicima. Primjere tih neobičnih naglasaka bilježim samo iz dva naša rječnika: M. Deanović–J. Jernej, *Hrvatsko ili srpsko-talijanski rječnik*, peto izdanje. Zagreb, 1982 (dalje: DJ) i Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1991 (dalje: A1) i drugo izdanje tog rječnika: Zagreb, 1994 (dalje: A2).

Bolje bi bilo, mnogi će reći, da se to nesređeno stanje predstavi iz više naših rječnika kojima su autori iz starijeg i mlađeg naraštaja. Međutim, ono što je u navedenim rječnicima, pruža dovoljan uvid u nedostatke koje ću prikazati na pojedinim riječima, ali i na primjerima vrlo uobičajenih naglasnih tipova, ali i uz potvrde iz drugih rječnika i djela.

Svrha je ovog rada da se pokažu neke nesređenosti u naglasku našega književnog jezika, a nikako nije da se naprečac utvrđuje naglasak neke riječi. Taj će posao preuzeti stručna komisija. U ovom se radu samo navode, predlažu rješenja i norme, a uz to se bilježe obični i uobičajeni naglasci u drevnom Šibeniku, koji je u Dalmaciji najčistiji štokavskoikavski grad.

1. Jednosložne imenice m. r. u nom. jd. s dugosilaznim naglaskom u nom. mn. imaju:

	DJ		A1		A2
kûm	kûmovi	kûm	kûmovi	kao A1	kao A1
pânj, pánja	pánjevi	pânj	pánjevi	"	"
pûk, pûka	pûkovi	pûk	pûkovi	"	"
sât	sátovi	sât	sâtovi	"	"
tôn	tónovi	tôn	tónovi	"	"
třg	třgovi	třg	třgovi	třg	třgovi

Prema tome u dugoj množini DJ ima pet dugouzlaznih naglasaka i samo jedan kratkosilazni, a na istim primjerima A1 ima tri kratkosilazna i samo jedan dugouzlazni. Jednosložne imenice m. r. dijele se uglavnom na sedam tipova, a u V. tipu razlikuju se dva podtipa: a) *grâd* - *grâdovi* i b) *vâl* - *vâlovi*. Jednosložne imenice *grad*, *sin*, *zid* i dr. s dugosilaznim naglaskom u jednini postaju u množini trosložne s kratkosilaznim naglaskom: *grâdovi*, *sînovi*, *zîdovi* ... Iz toga slijedi da će se mnoge druge jednosložne imenice m. r. povoditi za njima, pa će u nekim novo-

štokavskim govorima biti, npr. od *râd, pût: ràdovi, pùtovi*.¹ Akademijin rječnik (AR) uz riječ *kum* napominje da se naglasak u množini mijenja “kad se umeće *ov*”, a uz riječ *sat* navodi se množina: *sàtovi* i *sátovi*. Tip *sátovi* nije hrvatski ili je sa svim rubni.

2. Refleks *jata* je dvojak, ali govorno ponajviše je jednosložan. Pravopisne tradicije lako se gube, a snaga analogije u jeziku je vrlo moćna. Evo nekoliko primjera refleksa *jata* u raznovrsnim oblicima i s raznovrsnim naglascima:

	DJ		A1 i A2
lijek, lijèka	lijèkovi	lijèk, lijéka	lijékovi
lijes	lijèsovi	lijès	lijésovi i ljèsovi
vijek	vijèkovi i vjèkovi	vijèk	vjèkovi

Danas se govori samo: *vjèkovi, ljèsovi, djèlovi* itd. Taj je naglasni tip danas poremećen djelovanjem analogije i promjenom oblika riječi. Kao u primjerima pod 1. točkom, tako se i ovdje ugrožava dugouzlazni naglasak, te se potvrđuje dvojako stanje: tip *grad* utječe na tip *nož*, osobito u množini, pa *nóževi*, postaju *nòževi*, “a time i *lijèkovi* ili *ljékovi* – *ljèkovi* (u pismu *ljekovi*)”.²

U ikavskom Šibeniku govori se: *lik, lika, likovi; dil, dila, dilovi*, ali samo u molitvi: *u víke vikóvâ (vjekóvâ)*.

3. Imenice ž. r. s nastavkom *-onica (-aonica, -ionica)* u DJ imaju kratkouzlazni naglasak na prvom slogu, katkad i na drugom, a na prvom nađe se i kratkosilazni. U A1 vlada red i uvijek je dugouzlazni na samoglasniku *o* u nastavku *-ónica*. Međutim, govorno prevladava kratkouzlazni na tom slogu: *-ònica*, a takav tip uopće ne bilježe DJ i A1, a i živ je, npr. u Šibeniku, Dalmaciji i drugdje.

DJ	A1 i A2
predàvaonica	predavaónica
prodàvaonica	prodavaónica
ràdionica	radiónica
spàvaonica	spavaónica
ùčionica	učiónica
vjèžbaonica	vježbaónica

AR bilježi: *ràdionica, učionica* ... Broz–Iveković bilježe: *pròdavaonica, ràdionica, učionica*. Trideset godina kasnije T. Maretić u *Gramatici*, 1931, 352.a) bilježi tri riječi s kratkosilaznim na prvom slogu, a 11 s kratkouzlaznim. *Pravopisni rječnik*, 1960, ima: *prodàvaonica* i *prodavaònica, ràdionica* i *radiònica, učionica* i *učiónica*. U *Gramatici* Brabec–Hraste–Živković, 1961, str. 172, takve su riječi s kratkouzlaznim na prvom slogu. Samo 5 godina kasnije Težak–Babić u *Pregledu gramatike*, 1966, str. 140, 141, bilježe. *-ònica*. I na kraju, u *Priručnoj gramatici*

¹ A. Šupuk, Dugouzlazni akcenti u dugoj množini, *Jezik*, 14, str. 55-59. i str. 85-89.

² Silić-Rosandić, *Osnove fonetike i fonologije hrvatskog književnog jezika*, nepromijenjeno izdanje, Zagreb, 1983, str. 49.

hrvatskoga jezika, 1979, str. 254, Eugenija Barić i dr. – opet samo: -ònica. Tako drži i Lj. Jonke.³

A takvih imenica sa sufiksom -onica ima mnogo. Evo tridesetak običnijih: *blagovaonica, brusionica, čekaonica, čistionica, čitaonica, gostionica, ispovjedaonica, kadionica, kaznionica, kladionica, klaonica, krstionica, kupaonica, ložionica, lijevaonica, praonica, predavaonica, prodavaonica, propovjedaonica, pržionica, radionica, rađaonica, spavaonica, sušionica, svlačionica, štedionica, učionica, valjaonica, vježbaonica, zalagaonica*.

Povijesni pregled i brojno stanje tih imenica potpuno obezvređuje navode iz rječnika DJ i A1. To su zaista bili promašaji, a dugouzlazni naglasak i ovdje je izgubio opravdanost.

4. U infinitivima nekih trosložnih glagola kratkouzlazni naglasak (ili dugouzlazni) stalno je na srednjem slogu u DJ, a u A1 na prvom, što je danas svakako običnije. Od 1960. u književni jezik ulazi i oblik s naglaskom na prvom slogu. U šibenskom govoru kao u A1.

DJ	A1 i A2
ispěći	ispeći
isplèsti	isplesti
istěći	isteći
istrèsti	istrēsti
izrásti	izrāsti
izvúći	izvūći
otíći	otīći

U navedenim primjerima sve su to složeni glagoli u kojima naglasak preskače na prefiks. Takve naglasne promjene imaju i drugi glagoli i druge vrste riječi. Navedeni glagoli u DJ strani su u našem standardnom jeziku. I AR navedene glagole daje kao DJ.

5. Složene imenice m. r. s prefiksom također pokazuju naglasne različitosti. Neobični su dugi naglasci s uzlaznom intonacijom, a pravilni su kratkouzlazni.

DJ	A1 i A2
dòkaz	dókaz, nom. mn. dókazi

O prefiksu koji sadržava samoglasnik *o* (*do-*, *o-*, *ob-*, *po-* i *pro-*) opširno je pisao D. Brozović i na osnovi golemog broja primjera zaključio da je na tom *o* kratkouzlazni naglasak, npr. *doček, dodir, dogon, dohod, dolaz, dolet, donos, dopis* itd. D. Brozović napominje da je to "klasična forma".⁴ U Šibeniku: *dòkaz*. U AR nema te riječi, a Benešićev rječnik bilježi: *dòkaz, dókaza*.

³ Akcenatska problematika hrvatskosrpskoga književnog jezika danas, *Jezik*, 9, str. 4.

⁴ Prodor u naš ortoeopski standard, *Jezik*, 11, str. 144-153.

6. Imenice *vjesnik*, *rječnik* i *cjenik*, mnogo u uporabi, mute uobičajenost izgovora. Tri riječi i tri naglasaka, kako piše prof. Jonke⁵, a u navedenim rječnicima bez trećeg, kratkosilaznog, naglasaka.

DJ	A1 i A2
vjèsnik	vjèsnik
rjèčnik, -ika	rjèčnik
cjènik, -ika	cjènik, cjenika

Pravopisni rječnik, 1960, zapisuje i treći naglasak: *vjèsnik*, *vjèsnika*, tako *rjèčnik*. Neobičnost oblika *čitao sam u Vjesniku* ili *u rječniku* donosili su u provinciju mladi profesori sa Zagrebačkog fakulteta, a danas se u Šibeniku čuje samo dugosilazni naglasak, pa tako u Dalmaciji i drugdje, a što Bošnjaci govore *vjèsnik*, to je njima običnije. Eto, u A1 nedostaje *cjènik*. Kao *vjèsnik* vlada se i *glàsnik*. Kratkosilazni naglasak sasvim je rijedak i neobičan. U tim imenicama izrazita je duljina nenaglašenog samoglasnika *i*, osobito u obliku *vjèsnik*.⁵ AR: *rjèčnik*, *rječnika*, *vjèsnik*, *vjesnika*, Benešić: *cjènik*, *cjenika*.

7. Riječ *banovina* u naglasku se razlikuje:

DJ	A1 i A2
bànovina	bánovina

DJ bilježi *bân*, *bána* i mn. *bánovi*, a mi danas govorimo: *Hrvatska bànovina* i *hrvatski bânovi*, ali *došli su Bánovi* (mn. od prezimena *Bân*). AR i Broz–Iveković: *bànovina*, Težak–Babić: *bánovina* (391).

8. Riječ *svjetovni* naglašavaju ovako:

DJ	A1 i A2
svjètovni	svjetòvni

Očito je da naglasak u DJ ima prednost. U *Pravopisnom rječniku* dubleta, u Broz–Ivekovića i AR samo: *svjetòvni*, Težak–Babić: *svjètovni*.

9. I riječ *antika* naglasno se razlikuje:

DJ	A1 i A2
àntika	antíka

U Zagrebu, naravno, čuje se Anićev zapis, a drugdje samo Deanovićev. Tako je u *Pravopisnom rječniku*, Benešićevu i Klaićevu (1981). AR nema te riječi.

10. I u ovom primjeru suprotstavljanja:

DJ	A1	A2
vèdro, vjèdro	vèdro	vèdro
	gen. mn. vèdārā	gen. mn. vèdārā i vedārā

U Anića ta je uska posuda s ušima, drščima. U šibenskom govoru: *vidro*, u kojem su žene na glavi donosile vodu. U Crnoj Gori: *vijèdro*. U AR i *Pravopisnom rječniku*: *vèdro*. Predlažem: *vjèdro*, jer *vèdro* ide uz *nebo*. Uz naziv za ovu drvenu

⁵ Pravopisna komisija o akcentima, *Jezik*, 6, str. 34.

posudu, u Šibeniku postoje riječi *sić* i *sigalj*, ali to su limene posude.

11. Opet razlike koje unose zabunu:

DJ	A1 i A2
njúška, njúšiti	njúška, njúšiti

Potpuna je prevaga za kratkosilazni naglasak. U Broz–Ivekovića. *njúšiti*, *njúškati*, AR: *njúška*, *njúšiti*. U Dalmaciji i *šunjka*.

12. Riječ *praunuk*:

DJ	A1 i A2
präunuk	praunuk

Gotovo svi su za *prädjed*, *präbaba*, pa za *präotac* i *präunuk*. U šibenskom govoru: *prädida*, ali *praunuk*. AR kao DJ.

13. Riječ *zakašniti*:

DJ	A1 i A2
zåkasniti	zakåsniti

* I tu je većinski razlog za kratkouzlazni naglasak na prvom slogu. Od glagola *kåsniti* nastaje (*za*)*kåsniti* (čakavski i kajkavski *zakåsniti(i)*) i dalje analogijom ex contrario: *råno*, *råniti*, *uråniti* daje: *kåsno*, *kåsniti*, *zåkasniti*, jer su te riječi u bliskoj uporabi. Ivičić je za oba.⁶

Koliko je riječi iz rječnikå DJ i A1 pravilno naglašeno, to se najbolje vidi u ovom sažetku:

U DJ *dåkaz*, *bånovina*, *svjåtåvnĩ*, *åntika*, *präunuk*, *zåkasniti*.

U A1 *kåmovi*, *ispeći*, *vjåsniķ*.

U DJ neprihvatljivo je sedam naglasaka, npr. *påkovi*, *rådionica*.

U A1 neprihvatljivo je deset naglasaka, od toga broja teži su slućajevi: dugouzlazni naglasak na rijećima *rådionica*, *dåkaz*, *bånovina*, *åntika*.

U odnosu na prvo izdanje drugo Anićevo izdanje ima samo dvije promjene. Iz prvog primjera to su oblici: *trg*, *trgovi*, a druga je promjena iz 10. primjera *vådoro* u *vådoro*, gen. mn. *vådårå* u *vådårå* i *vedårå*.

Te sitne promjene u drugom izdanju ne pridonose sređivanju naglasnog stanja u prvom izdanju, dapaće, one ga obezvređuju. Anićeve izdanja s obzirom na naše naglasne vrijednosti ne mogu biti oslonac u radu nastavnika hrvatskoga jezika.

SAŽETAK

Ante Šupuk, Šibenik

UDK 801.612:808.62, izvorni znanstveni ćlanak
primljen 28. srpnja 1994, prihvaćen za tisak 30. ožujka 1995.

Unusual Accentuation

The paper deals with a lack of system in the accentual system of standard Croatian. Normative solutions are suggested, but the final decision is left to an expert comission.

⁶ Oko naše ortoepije, *Jezik*, 1, str. 73-74.

NEKOLIKO NAPOMENA UZ ČLANAK O MJERNIM JEDINICAMA

Marijan Brezinščak

Drugom rečenicom i naslovom svoga članka Z. Jakobović¹ opravdano poručuje: u rječnike i pravopise valja cjelovito i sustavno uvrštavati nazive i znakove mjernih jedinica. Nastavkom članka, a osobito tablicama 1 do 5, on uglavnom predstavlja zakonite mjerne jedinice propisane jediničnim zakonom². Taj zakon nepotpuno određuje što znači naziv zakonita jedinica: "U svakom se javnom navođenju mjernih podataka u RH moraju upotrebljavati mjerne jedinice određene ovim Zakonom, pod njihovim nazivima ili znakovima." (čl. 2)³

U pojedinim svojim dijelovima zakon ne zadovoljava potrebe unutardržavnog i međunarodnog poslovanja, uređivanja i sudovanja. Konkretno prigovore, oblikovane kao strukovno potkrijepljene kritike, njih četrdesetak, objavio sam u trima uzastopnim člancima^{3,4,5}. Preko Jakobovićeve članka u *Jeziku* ti bi zakonski nedostaci mogli dospjeti u pravopise, rječnike i svakodnevnu lektorsku djelatnost. Zato sljedećim trima napomenama upozoravam na nekoliko od brojnih nedostataka zakona, na jedno autorovo okliznuće i na pokoju jediničnu manjkavost u *Hrvatskom pravopisu* iz 1994. godine.⁶

1. Četvorni metar

Naziv jedinice za ploštinu zakonodavac uvrštava u zakon barem od 1857. godine. Najčešće jedinicu definira i rečenicom (tablica A). Hrvatski zakon iz 1993. godine nije uvrstio ploštinsku jedinicu *četvorni metar* ili/i istoznačnicu *kvadratni metar*, niti je dao valjan napatuk o tvorbi jedinice za ploštinu⁷. Predlažem da se ploštinska jedinica SI uvrsti u obnovljeni zakon te da se uvrsti i uputa o tvorbi decimalnih ploštinskih jedinica. U rječnike i pravopise treba u međuvremenu te jedinice uvrštavati kao da zakonskoga promašaja nije ni bilo. Pritom se valja upitati: s kojim nazivima?

Prednost dajem *četvornom metru* i njegovim izvedenicama, jer istoznačnicu kvadratni metar i njegove izvedenice doživljam kao uljeze dovedene ponjemčivanjem i posrblijavanjem, što se može zapaziti i u tablici A. Iz višegodišnje suradnje s jednom lektoricom u hrvatskome dijelu uredništva beogradskoga Službenoga lista SFRJ znam da su se oni tamo žilavo borili za uvrštavanje naziva *četvorni metar* u tzv. hrvatsko izdanje tih službenih novina. Uostalom, i usred Zagreba tre-

¹ Z. Jakobović, Mjerne jedinice u hrvatskom jeziku i pravopisu, *Jezik*, 41, str. 16-22.

² Zakon o mjernim jedinicama, NN br. 58/93 od 18. lipnja 1993, str. 1469-1473.

³ M. Brezinščak, Dorada jediničnoga zakona, *Mjeriteljski vjesnik*, 1993, 6, str. 2041-2043.

⁴ M. Brezinščak, Zakonita mjerna jedinica, *Mjeriteljski vjesnik*, 1994, 3, str. 2198-2209.

⁵ M. Brezinščak, Treća kritika jediničnoga zakona, *Mjeriteljski vjesnik*, 1994, 5, str. 2297-2300.

⁶ S. Babić, B. Finka, M. Moguš, *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb, 1994. *Napomena*: Ministarstvo kulture i prosvjete odobrilo je 18. travnja 1994. uporabu toga pravopisa u osnovnim i srednjim školama.

⁷ Vidi bilj. 4.